

Bilden av eleven i medias rapportering av betygsfrågor 1932–1990 och 2009

Jörgen Tholin*
Högskolan på Gotland

Introduktion

Frågor som handlar om betyg och betygsättning har under lång tid ansetts tillhöra de mest intressanta skolfrågorna i Sverige (Wedman, 2004). I denna artikel granskas tidningsartiklar om betyg i syfte att kartlägga i vilken grad och hur eleverna skildras. Att lyfta fram eleverna röster blir i detta sammanhang ett sätt att studera hur en svag grupp, eleverna, ges röst i en fråga som i högsta grad berör dem, betygsättning. Det är också det som är syftet med denna kartläggning. Hur talar eleverna i texterna? På vilka villkor ges de tillträde i texten? Vilka förändringar går att spåra över tid?

Empiren till artikeln är hämtad från Sigtunastiftelsens klipparkiv, Sveriges största pressarkiv. Under rubriken ”Betyg, examen, fusk, kvarsittning, relegation, skolk” finns samlade tidningsklipp i ämnet från svenska dagstidningar mellan 1923 och 1990. De största nationella dagstidningarna finns med under alla år i arkivet medan urvalet från landsortstidningar skiftar från år till år. Urvalet är dock kontinuerligt mellan 15 och 20 dagstidningar. Drygt 3500 urklipp handlar om betygsfrågor.

Klipparkivet material sträcker sig inte längre än till 1990. För att få en jämförelse med dagsläget har jag gjort en genomgång av nyhetsartiklar om betyg under tre månader, januari - mars 2009 i Sveriges fem största dagstidningar (Aftonbladet, Expressen, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och Göteborgs-Posten) och från fem landsortstidningar (Borås Tidning, Dala-Demokraten, Helsingborgs Dagblad, Norrbottens-Kuriren, Norrköpings tidningar). I det materialet finns 253 artiklar.

I denna artikel refereras till en stor mängd tidningsartikel. Jag väljer oftast att bara att ge ett exempel för att illustrera en företeelse, även om det finns betydligt fler i materialet, detta för att något begränsa referenslista. Vid diskussioner och debatter där det ofta finns en mängd tidningsartiklar väljer jag att referera till den sista i ämnet, om denna innehåller en sammanfattning av den tidigare diskussionen.

Bakgrund

En vetenskaplig text tar alltid vid där andra slutat. Den förhåller sig till andra texter och andra kontexter. Denna artikel kan ses som en fortsättning på min egen forskning (Tholin 2003; 2006) där jag beskriver hur det svenska betygssystemet växt fram och förändrats, men bara utifrån den officiella politiska bilden. Statliga utredningar, lagförslag, läroplaner och kursplaner beskrivs. Den samhälleliga diskussion om betygen, som hela tiden funnits parallellt, framställs däremot inte. En svårighet är naturligtvis att så lite av denna diskussion finns bevarad, samtalen vid köksbordet, diskussionerna i fikarummen, argumenten vid demonstrationer och manifestationer är i de allra flesta fall inte dokumenterade och därför inte heller tillgängliga för forskning. Kvar finns tidningarnas rapportering som en spegel av frågor och aspekter som varit viktiga. Media har en stor makt över den offentliga debatten och vårt sätt att definiera vilka frågor som är viktiga. Men Strömbäck (2000) menar att media spelat olika stor roll vid olika tider. Under tiden fram till 1950-talet betraktas media, främst dagstidningar, som allsmäktiga. Under 1950 och 60-talen minskade medias makt för att mot slutet av 1970-talet växa sig starkare igen.

Denna artikel är också inspirerad av Wiklunds "Kunskapens fanbärare" (2006). Hon beskriver där, genom att studera debatt- och ledarartiklar från 1990-talet i Sveriges största dagstidning, Dagens Nyheter, hur "den gode läraren" konstruerats som en diskurs. Min undersökning beskriver tiden fram till 1990-talet och tecknar bilden av eleven. I båda fallen hämtas näring i skärningspunkten mellan media- och utbildningsvetenskaplig forskning. Artikeln har vidare inspirerats av Balls (2003), forskning kring de stora förändringar som äger rum i skolsystemen runt om i västvärlden just nu. Ball hävdar att dessa förändringar måste tolkas i ett politiskt sammanhang där politiker hittar modeller för att styra skolor som i detaljer ser olika ut i olika länder men som i grunden har samma syfte. Med hjälp av utbildningsinspektioner, rankingtabeller och diskussioner om "excellenta miljöer" berövas läraren sin självständighet. I allt högre grad gäller det att "rätta in sig i ledet" och inte kritisera eller ifrågasätta skolverksamheten. Det är "makten" i form av politiker och statliga skolmyndigheter som talar om skolan och skolorna och lärarnas roll reduceras till att bekräfta maktens bild av skolan.

Teoretiska utgångspunkter och syfte

Analysen av det empiriska materialet bygger på en narrativ metod i vilket analysarbetet i sig självt blir en narrativ där "berättelsen om berättelsen" avtecknas (Hydén, 1997). Men är det då möjligt att betrakta tidningsartiklar om betyg som en narrativ? Begreppet definieras på olika sätt av forskare. Några, till exempel Bal (1997), definierar narrativ som en traditionell berättelse

telse, medan andra, till exempel Hydén (1997) och Czarniawska (2004), menar att centralt i begreppet narrativ är att det finns en berättelse kring händelser eller orsaker till händelser. Den narrativa analysen söker urskilja mönster i berättelsen. I detta fall innebär det konkret att jag som forskare vid flera tillfällen läst och läst om artiklarna för att söka hitta de mönster, de teman som avtecknar sig i artiklarna. Tematiseringarna och analysen har främst skett dels utifrån vilka frågor som avhandlas i artiklarna och hur berättelsen i artiklarna byggs upp, dels utifrån vilket perspektiv eleverna skildras, narrativa analysmodeller talar i ofta i detta sammanhang om struktur och funktion. De olika genomläsningarna har dokumenterats med anteckningar, där jag med hjälp av nyckelord sammanfattat artiklarna i termer av innehåll, uppbyggnad, berättelsens röster och berättelsens perspektiv. Vid analysen av materialet framkommer tydligt att artiklarnas sätt att berätta om eleverna och betygen skiftar över tid. Jag har i den fortsatta analysen angivit årtionden som riktmärken för förändringar, även om det naturligtvis i praktiken handlar om perspektivförskjutningar över tid, inte snabba förändringar från ett år till ett annat.

Det finns också anledning att låna in begrepp från diskusanalys. Bakshi (2000) definierar en diskurs som ”en mängd texter och utsagor som tillsammans får ett sammanhang genom att de uttalanden som görs gäller ett specifikt ämne” (s. 28). Att ges tillträde in i en diskurs ger makt att kunna definiera vad som ingår och inte ingår i diskursen. Fairclough (1992) menar i detta sammanhang att de som deltar i diskursen alltid i någon mån gör det utifrån sina egna intressen. På så sätt skapas en maktposition som kan användas mot dem som står utanför. Det innebär att diskursens aktörer blir ett väsentligt fält att studera (Ball 1990; 1994).

Media som rapportör och medskapare

”The Boys on the Bus” av Crouse (1993) anses vara en klassiker för studenter på journalistutbildningar. Boken, som är en dokumentär, skildrar det amerikanska presidentvalet 1972 utifrån de medföljande journalisternas perspektiv. Det är journalisterna som är pojkarna på bussen, även om de i själva verket oftast flyger tillsammans med presidentkandidaterna. Här skildras hur journalister inte bara rapporterar historia utan medskapar den. Genom att rapportera om vissa händelser och tåga om andra, genom att låta vissa (grupper) uttala sig i media och andra inte få göra det blir journalisterna en aktiv part i att definiera vilka frågor som är viktiga och vem som har något angeläget att säga om dem.

Frågan om hur politik och politiska frågor samspelar med media har uppmärksammats i flera sammanhang. Gustafsson (1989) myntade begreppet problemformuleringsprivilegiet för att beskriva hur politik och medier gemensamt sätter dagordningen för vilka frågor som ska diskuteras och utifrån

vilket perspektiv det ska ske. Lloyd, chefredaktör för Financial Times, har publicerat ett mediamanifest (2006) där han utifrån liknande utgångspunkter förfäktar att media inte bara granskar makten utan har kommit att leva i ett slags symbios med den, genom sin möjlighet att styra den offentliga diskussionen.

Miller & Philo (1999) menar att media i första hand inte talar om för människor vad de ska tänka, utan vad de ska tänka *om*, vilka ämnen som diskuteras. Ett exempel på detta visar Folke-Fichtelius (2003). Hon beskriver händelseförloppet och mediabevakningen när Skolverkets dåvarande generaldirektör Mats Ekholm avskaffade och senare återinförde betygsgränserna på nationella prov. Trots att flera tusen lärare genom brev och namnlistor protesterade mot beslutet uppmärksammade media inte frågan. Två ”utspel” fick däremot media att reagera. Sveriges ledande forskare i betygs- och bedömningsfrågor, professorerna Jan-Eric Gustafsson och Ingemar Wedman, argumenterade i en debattartikel mot beslutet och dåvarande skolborgarrådet i Stockholm Jan Björklund (fp) meddelade att Stockholms stad tänkte utarbeta egna betygsgränser.

Vilka grupper som av media ges utrymme att få tala i betygsfrågan bidrar alltså i hög grad till hur vi uppfattar frågan och vilka delar som fokuseras. De metoder som medier har att sälla i nyhetsrapporteringen kallas ibland ”gate-keeping” (Hadenius, Weibull & Wadbring, 2008). Det är nyhetschefer och journalister som avgör vilka som får tillträde till det offentliga rum som massmedia kan sägas vara. Grindvaktsfunktionen innebär att det är betydligt svårare för ”vanliga människor” att komma till tals via media än personer som av olika anledningar redan är kända (Lindström 1994; Strömbäck 2001, Kroon 2002; Folke-Fichtelius 2003).

Att ett relativt fåtal person kan styra medias rapportering av en fråga innebär att det kan finnas åsikter som inte kommer fram i medias rapportering även om dessa åsikter kan delas av en stor grupp människor, ibland flertalet. Noelle-Neumann (1993) kallar fenomenet ”the spiral of silence”. Hon talar om öppna och dolda opinioner. Människor anpassar sitt sätt att tolka och tala om frågor efter vad man uppfattar är majoritetens uppfattning, Det innebär inte att de i grunden förändrar sina åsikter utan att de istället undviker att uttala sig på ett sätt som går emot åsikter som anses var på frammarsch, en tystnadsspiral uppstår. Medias sätt att ge utrymme till åsikter på frammarsch uppmärksammas av flera forskare (se t.ex. Severin & Tankard 1997; Mutz 1998; Philo 1999). Detta kallas ibland ”band-wagon” man hoppar på rätt vagn.

De första åren - fyra stereotyper

Den första gången jag finner ett urklipp där en elev uttalar sig i media är från 1933 när en icke namngiven elev vid 4:de ringen vid Nya Elementar-

skolan i Stockholm kommenterar ett förslag om att avskaffa slutexamen vid realskolan (Stockholms Dagblad 24 juni 1933). Han menar istället att inträdesproven till realskolans första klass borde avskaffas då ”pojkar, som visat sig duktiga vid inträdesproven, äro inte alls så styva sedan, som man kunde vänta sig, utan sacka av betydligt”. Realexamen däremot måste vara kvar. Man måste ha något att arbeta för och ett avgångsbetyg kan aldrig ersätta en examen. Dessutom måste censorerna finnas kvar: ”Finge en del magistrar handskas, som de ville, så bleve väl inte en enda elev godkänd”. Exemplet är typiskt för den bild av elever som finns i tidningarna under resten av 30-talet, 40-talet och första delen av 50-talet.

Elever talar ganska sällan själva i pressklipp och de gånger de finns representerade är det i en av fyra situationer. Alla har mycket tydliga ramar och också tydliga begränsningar i vad eleverna får uttala sig om och vad de förväntas säga.

- De kommenterar politiska förslag. De gör det då antingen anonymt, eller bara med angivande av förnamn. De gör mycket korta uttalanden, som i innehåll och språklig ton ger intryck av en ungdomlig aningslöshet inför komplexa frågor. ”Det var välan ett fånigt påhitt” kommenterar en elev förslaget om nya regler för uppflyttning till läroverket (Svenska Dagbladet, 25 augusti 1949). En annan typisk elevkommentar ”Att man inte får kvasta hur ofta som helst må väl vara hänt, men det är hemskt att en kille ska behöva en ruskig massa överbetyg för att börja gymnasiet [...] Det är illa gjort av den där Elander” (Dagens Nyheter, 4 september 1945.)
- De intervjuas i samband med artiklar om ferieläsning. Nästan alla tidningar ger sig en gång varje sommar ut till någon skola för att intervjua de elever som fått låga betyg och därför läser under sina ferier (t.ex Stockholms-Tidningen 9 juli, 1945; Nya Daglig Allehanda 22 juli, 1944; Aftontidningen 25 juni, 1945). Dessa reportage tycks vara skrivna enligt ungefär samma mall som schematiskt kan beskrivas enligt följande. Reportererna börjar med en inledande text som handlar om att de flesta elever nu badar och har det skönt, men några måste plugga. Så intervjuas några, ofta namngivna, elever som till att börja med konstaterar att det varit trevligt att ha sommarlov men går sedan vidare och berättar att de trivs bra på ferieskolan. De uttrycker förhoppningar om att extraläsningen ska göra nytta för betygen och de ska bli uppflyttade till nästa årskurs. Till slut intervjuas läraren som bekräftar elevernas bild att det är både trevligt och befrämjande för kunskaperna att gå i ferieskola. Han/hon noterar också att eleverna överlag gjort stora framsteg och talar om fördelen med små grupper och möjligheten att anpassa undervisningen efter eleverna.

- De representeras i tinningsartiklar om de fått sänkt sedebetyg. För att ett sänkt sedebetyg ska uppmärksammas av en tidning krävs ofta att det innehåller komponenter som dels är extraordinära, gärna med inslag av sex eller våld, dels går att diskutera utifrån principiella ståndpunkter. Ett sådant exempel kommer från 1945 (Stockholms-Tidningen 14 juli 1945). En elev vid ett norrländskt läroverk blev gravid. Hon fick då sänkt sedebetyg, medan barnets pappa som också gick på skolan relegerades. Anledningen till att fallet fick så stor uppmärksamhet var att straffen inte följde gängse praxis. Om flicka blivit relegerad och pojken fått sänkt betyg hade detta varit enligt vedertaget bruk. Den debatt som följde handlade om hur skolan kunde betrakta pojken som mer ”skyldig” än flickan. Ett fall i Lycksele 1954 fick också stor uppmärksamhet (Stockholms-Tidningen 26 januari 1945). En lärare anmäldes till Skolöverstyrelsen för misshandel. Läraren hade gett en elev örfilar därom var alla överens. Men hur många handlade det om? Sju sa läraren, ett tjugotal sa eleven. Fem andra elever trädde då fram som vittnen och gav eleven rätt. Den anmälda läraren sänkte vid terminsslut sedebetygen för de fem elever som hade vittnat, med motiveringen att de ljugit. Fallet diskuterades principiellt. Är det rimligt att lärare har en så stor makt? Inte i något fall av sänkt sedebetyg nämns eleverna vid namn och de ges heller inte möjlighet att kommentera omständigheterna. I de fall elevernas röster hörs i artiklarna är det indirekt till exempel genom referat av polisförhör.
- Ytterligare en kategori elever som förekommer i tidningsklipp är de som lyckats exceptionellt bra på studentexamen. Runt examenstider varje år förekommer artiklar om framgångsrika elever som lämnat gymnasieskolan med bara, eller nästan bara, stora A i betyg (Stockholms-Tidningen 24 maj, 1950). Också dessa artiklar följer ett och samma mönster. Eleverna intervjuas och säger sig vara glada, men överraskade över att det gått så bra. De försäkrar mangrant att de inte är några plugghästar utan har många skiftande fritidssysselsättningar utanför skolan. De flesta talar om att de inte riktigt bestämt sig för vad de ska göra i framtiden. De som har bestämt sig säger sig oftast vilja bli läkare eller ingenjör.

50-tal – elevröster om fusk

Första gången eleverna tydligare framträder som individer i en fråga är 1950 vid en debatt som handlar om fusk på skolorna. Startpunkten var införandet av skrivningar i språk där eleverna inte fick med sig lexikon som hjälpmedel. Några skolor noterade då att eleverna besökte toaletterna betydligt oftare än tidigare under skrivningarna. De drog slutsatsen att eleverna smugglat med sig ficklexikon i syfte att skaffa bättre betyg, och införde rutinen att eleverna skulle kroppsvisiteras inför varje skrivning (Stockholms-Tidningen

23 maj 1945). I den mediarapportering som följde intervjuades såväl skolledare, som lärare och elever. Björn Meyerson, vice ordförande i elevrådet på Östra real i Stockholm menade att det ökade fusket var ett problem, men lösningen borde vara ökad övervakning, inte kroppsvistering. Kai Henmark, elev vid samma skola såg kroppsvistering som ett uttryck för polisvälde, men såg inte, som svar på en direkt fråga, någon risk för att lärare med homosexuella böjelser skulle missbruka situationen vid kroppsvistering (Dagens Nyheter 25 maj 1950).

I vårt sammanhang är debatten intressant eftersom det är första gången som elever deltar på ungefär samma villkor som andra i en tidningsrapportering. De presenteras med för- och efternamn, i vissa fall representerar de också fler än sig själva, några är till exempel valda till poster i elevråd. Ibland svarar de på förslag eller påståenden som andra gjort, men någon gång lägger de också fram egna förslag eller gör påståenden som andra svarar på eller kommenterar ytterligare. Det är också första gången uttalar kritik mot fundamenten till betygssystemet, i detta fall de skrivningar som låg till grund för betygen.

60- och 70-tal – elevröster om strejk och bojkott

Efter denna dispyt försvinner eleverna ur sikte under en tid. De förekommer förvisso ibland i den hätska debatt om relativa betyg som blossade upp i början av 60-talet, men då som fiktiva elever med namn som Pelle, Lisa och Stina och i fiktiva situationer där betygen höjs eller sänks som exempel på effekter av principen om normalfördelning. Den första tiden med relativa betyg är det den teoretiska basen för systemet som beskrivs och diskuteras i tidningsspalterna och ju mer teknisk frågan om bedömning och betygssättning blir ju mer försvinner eleverna. När eleverna ånyo ges röst i tidningarna är i slutet 60-talet träder en ny schablonelev fram på den massmediala arenan: den protesterande eleven. I ungefär tio år rapporterar media om elever som protesterar, demonstrerar och bojkottar.

1969 publicerar elever vid Söderportskolan i Kristianstad i Sydsvenska Dagbladet ett öppet brev till Skolöverstyrelsen. Brevet avslutas med ett hot om att bojkotta de centrala proven, de prov som skulle ligga som grund för betygssättningen (Sydsvenska Dagbladet 21 januari 1969). Några dagar senare bröt en skolstrejk ut i Blackebergs gymnasium i Bromma, protesterna riktades mot det relativa betygssystemet (Dagens Nyheter 4 februari 1969). Skolstrejk och bojkottar av de centrala proven spreds sig därefter i resten av landet och rapporterades i tidningarna.

I början intervjuades elever vid dessa aktioner kollektivt, inte sällan utan att deras namn ens nämndes. Efterhand fick eleverna en tydligare röst i media. Ofta var ordförandena för SECO, Sveriges Elevers Centralorganisation, och Elevförbundet mycket aktiva. Två namnkunniga ordförande var Ian Elliott

för SECO och Johnny Nilsson för Elevförbundet. Under deras respektive tid som ordförande deltog de regelbundet i den offentliga debatten.

Under den senare delen av 1960-talet och 1970-talet förekommer ett stort antal artiklar där elever hotar med att bojkotta centrala prov. Under hösten 1969 förekom också flera bojkotter av centrala prov runt om i landet. I tidningarnas rapportering finns ofta intervjuer av elever, både valda representanter och sådana som ska representera den ”vanlige” eleven för att ge sina argument mot centrala prov. Efterhand skruvades tonläget upp; Upsala Nya Tidning krävde kännbara straff för de elever som bojkottade proven (Upsala Nya Tidning 24 januari, 1970), SÖ:s generaldirektör Jonas Orring meddelade att de elever som bojkottade proven riskerar en prickning i sitt slutbetyg (Dagens Nyheter 29 januari 1970), rektor på Celsiusskolan i Uppsala förbjöd diskussionsmöten om bojkott av proven eftersom han ansåg att elever ”från radikalt vänsterhåll” försökte uppvigla eleverna (Svenska Dagbladet 13 november 1970). SECO ordförande Ian Elliott beskriver i en debattartikel sin syn på stämningen ute på gymnasieskolorna:

Inför centralproven i engelska i fredags började alltför många föreslå bojkott trots represalierna. Många rektorer blev panikslagna, utdelade rektorsvarningar, anmärkningar, hot om relegering etc. En rektor lär t o m sagt att den som förespråkar bojkott borde dömas för uppvigling (fängelse upp till två år). På många skolor förbjöds eleverna att hålla möten och diskussioner (Expressen 25 november 1970).

1977 rapporterades för första gången att också grundskolor deltog i bojkotter men kort därefter ebbade aktionerna mot de centrala proven ut (Dagens Nyheter 5 februari 1977). De sista åren av 1970-talet rapporterade inte längre tidningarna om bojkotter mot proven, det är samtidigt som elevorganisationernas inflytande minskade.

Den största mediala betygssstriden i Sverige utspelade sig i början av 1970-talet när en arbetsgrupp på Skolöverstyrelsen på uppdrag av utbildningsministern föreslog betygen skulle finnas kvar men i högre grad målrelateras (Skolöverstyrelsen, 1970). Elever som sa nej till det föreslagna betygssystemet organiserade sig i Sveriges Förenade Betygsgrupper med syfte att stoppa det nya betygsförslaget som man dels menade hade arbetats fram utan demokratisk insyn, dels skulle leda till ytterligare centralisering av skolan (Dagens Nyheter 13 maj 1972). Man gav ut en egen tidning Betygsfronten som utkom med tre nummer under 1972. Föreningen samlade under våren 1972 in över 22000 namnunderskrifter i protest mot betygsförslaget och genomförde en demonstration på Sergel torg mot nya betyg (Dagens Nyheter 28 maj 1972). Elevernas synpunkter och reaktioner på betygsförslaget rapporterades kontinuerligt i tidningarna och både ordförande i SECO och Elevförbundet förekommer flitigt i rapporteringen.

Under hösten 1976 inleddes en ny våg av protester mot betyg. I september 1976 begärde en grupp elever på gymnasieskolan, Norra Latin i Stockholm,

att få slippa betyg i samhällskunskap. Eftersom klassen arbetat helt i grupp var det varken möjligt eller önskvärt att sätta individuella betyg, menade eleverna (Svenska Dagbladet 17 september 1976). Skolförvaltningen i Stockholm sa nej till begäran. Elevorganisationen anordnade en aktion med 1000 deltagare mot betyg i Gamla riksdagshuset i Stockholm (Svenska Dagbladet 17 oktober 1976). Skolminister Britt Mogård (m) uttalade sitt stöd för betygen och sa den borgerliga regeringen varit tydlig i att man vill ha kvar betygen men i en annan form (Dagens Nyheter 8 december 1976). Hennes uttalanden lede till en våldsam debatt, eftersom en ny betygsutredning arbetade med frågan om betyg menade många från elevorganisationerna att ministern föregrep utredningens arbete. Elevförbundets ordförande Johnny Nilsson sa att ministern ”tar strid mot alla Sveriges elever” (Aftonbladet 14 december 1976).

Vem talar för eleverna?

Perioden kring 1970-talet är egentligen den enda i det undersökta materialet där elever har en distinkt röst i betygsdebatten. Den är också unikt så till vida att samma elevföreträdare uttalar sig under en längre tid och inte vid ett enstaka tillfälle. Både tidigare och senare förekommer det att namngivna elever uttalar sig, men det handlar då nästan alltid om en artikel vid ett enstaka tillfälle. Båda organisationerna var effektiva som lobbyorganisationer, de hade uttalade mål i betygsfrågan, vilket gjorde att de inte bara svarade på partipolitiska förslag utan drev själva den politiska debatten framåt.

SECO och Elevförbundets roll som språkrör för elevgruppen var emellertid ingalunda oomstridd. Under hela 1970-talet förekom sporadiska artiklar och insändare där andra elever hävdade att SECO:s och Elevförbundets ståndpunkter inte var representativa för flertalet elever (Svenska Dagbladet 5 februari 1969). Kritikerna menade att det bland eleverna fanns ett utbrett missnöje med det relativa betygssystemet, men inte mot att få betyg, medan elevorganisationerna använde missnöjet mot betygssystemet som en intäkt för att kräva en helt betygsfri skola.

Mot slutet är 1970-talet publicerades flera artiklar som ifrågasatte legitimiteten hos SECO och Elevförbundet. SÖ:s generaldirektör Jonas Orring hävdade till exempel 1977 att elevorganisationerna inte var representativa för majoriteten elevers åsikter i betygsfrågan (Dagens Nyheter 28 februari 1977). Elevorganisationerna slog med kraft tillbaka. I maj 1978 hölls den största demonstrationen någonsin mot betygen. 4000 personer samlades då för att demonstrera för en betygsfri skola och med krav om att skolminister Britt Mogård skulle avgå (Svenska Dagbladet 14 maj 1978).

1980 nämns i tidningsartiklarna för första gången opinionsundersökningar eller vetenskapliga undersökningar kring elevernas åsikter om betyg. Ingemar Wedman och Håkan Andersson vid Umeå universitet visade då

att 90 % av eleverna ville avskaffa de relativa betygen, men bara 11 % av grundskoleeleverna och 22 % av gymnasieeleverna ville helt avskaffa betygen (Upsala Nya Tidning 5 januari 1980). De som var mest negativa till betygen var de som hade högst betyg. En SIFO-undersökning senare samma år visade samma tendens. 86 % av de tillfrågade ville ha kvar betyg, 10 % ville avskaffa dem (Dagens Nyheter 19 september 1980). Johnny Nilsson, ordförande i Elevförbundet, som vid denna tid tydligast drev kritik mot betygen svarade på varför så många var positiva:

Jag skulle också vilja citera Gustav Jonsson på Skå, som svarat så här på frågan varför så många ändå håller på betygen: ”De förtryckta identifierar sig med sina förtryckare.” (Dagens Nyheter 3 februari 1980)

Elevförbundet och Seco som organisationer fanns kvar men deras inflytande minskade och de nämns inte längre i tidningsartiklarna. Det är uppenbart att deras legitimitet som förespråkare för elever i grunden hade skadats.

80-talet – elevernas röster tystnar

Under slutet av 1970-talet professionaliserades debatten ånyo. När man går igenom tidningsklippen som förs i slutet av 70- och under 80-talet slås man av hur få personer som deltar i debatten. De som talar gör det nästan alltid som representanter för en organisation, förening eller parti och de gör det med sådan regelbundenhet att argumenten snart känns igen. Elevernas röster hörs nu mycket sällan i media. Indirekt kan möjligen eleverna företrädas av de politiska ungdomsförbunden, men deras representanter är sällan elever själva.

Den fråga som dominerade pressrapporteringen om betyg under 1980-talet var de så kallade blockbetygen. I och med 1980 års läroplan gavs skolorna möjligheten att sätta sammanfattande betyg, blockbetyg, i NO respektive SO (Svenska Dagbladet 5 februari 1982). Beslutet väckte initialt en våg av protester både bland lärare och bland elever. På vissa håll i landet rapporterades om skolstrejker bland eleverna för att behålla betyg i varje enskilt ämne. Elever i Åstorp avstängdes från skolan efter att strejkat och i tidningarna diskuterades det om elevernas aktioner gick att likna vid masspsykosor (Svenska Dagbladet 28 mars 1982).

Att få ett sammanfattande betyg eller betyg i enskilda ämnen är en fråga där eleverna som direkt påverkas kan tänkas ha många åsikter, men de är inte alls involverade i medias rapportering mer än första året när elever gick ut i skolstrejk. En annan fråga som diskuterades under tidigt 1980-talet var krav, främst från moderaterna, om att återinföra ordningsbetyg. En tredje handlade om att antagningen till gymnasieskolan som under några år under 1980-talet gjordes på höstterminens betyg från årskurs nio. Detta är alla tre konkreta frågor med stor relevans för eleverna men under 1980-talet debatterades betygsfrågor främst mellan politiker, eleverna fanns inte längre med i

den offentliga debatten. Det blev istället politiker från partiernas ungdomsförbund som framförde elevernas åsikter, eller vad man hävdade var elevernas åsikter. Vid Moderata samlingspartiets stämma 1981 beslutades att partiet skulle verka för att återinföra ordningsbetyg i skolan. Ordförande för Moderat skolungdom, Katarina Johnsson, argumenterade mot. Hon menade att det fanns en risk för att elever som haft en jobbig pubertet kunde få senare yrkesmöjligheter förstörda. En åsikt som fick stämmodeltagare att yttra ”Det verkar som om punkarna tagit över Moderat skolungdom” (Svenska Dagbladet 26 oktober 1981).

2009 – återigen schabloner

För att få en bild av dagens situation och en jämförelse har jag studerat artiklar från januari till mars 2009. Det är månader då mycket hände kring betygsfrågor. Till exempel publicerade Skolverket en rapport som visade att det fortfarande finns brister i likvärdighet i betyg mellan skolor, och Utbildningsdepartementet gav Skolverket i utdrag att utforma nya kursplaner och nya betygskriterier i enlighet med en ny betygsskala.

Sammanlagt fanns 253 artiklar som behandlar betyg och elever. Under denna period får eleverna en undanskymd roll i medias rapportering, de ges i princip samma roll och utrymme som under 1930- och 40-talet. Elevernas marginalisering bekräftas av Wiklund (2006). Efter en analys av debatt- och ledarartiklar i Dagens Nyheter under 1990-talet konstaterar hon att eleverna ”benämns i många artiklar men existerar ändå i huvudsak som skuggfigurer i och med att de så sällan konstrueras som agerande subjekt. (s. 185).” Wiklunds material spänner över ett årtionde. I det finns inte något exempel på att en debattartikel skriven av en elev har blivit accepterade för publicering. Detta är också helt i linje med Dagens Nyheter policy för debattsidan DN debatt. Utrymmet reserveras i först hand till politiker, organisationsföreträdare och forskare.

En skillnad från tidigare är att artiklarna från 2009 mycket ofta handlar om hur skolor ”ligger till” i jämförelse med andra skolor med utgångspunkt i vilka betyg eleverna får. Nästan hälften av artiklarna innehåller någon form av betygsjämförelse mellan skolor. Ball har uppmärksammat detta som ett slags global representationsaspekt som kretsar kring ”the cult of performativity” (2003).

Det är bara i ett 60-tal artiklar som eleverna själva kommer till tals, i de övriga talas det om elever, oftast i relation till deras prestationer. Vid de fåtal tillfällen elever förekommer är återigen i några sammanhang som har starka begränsningar både i vilka ämnen som behandlas och hur eleverna får tala om dem. De ämnen som behandlas uppvisar också stora likheter med ämnena som eleverna talade om i artiklar från 1940- och 50-talet. Eleverna uttalar sig i politiska frågor genom att ge korta kommentarer till politiska utspel förslag

eller beslut. Det förekommer artiklar om extraläsning och andra åtgärder. Artiklar som liknar de tidigare om sänkt sedebetyg förekommer. Elever som fått utmärkelser eller stipendier får uttala sig. Denna artikelform har mycket stora likheter med de artiklar som förekom under 40 – och 50-talet med elever som fått mycket höga betyg. Det är de mycket framgångsrika eleverna som intervjuas, de är glada, men lite överraskade över att fått utmärkelser och de uttalar sig mycket positivt om den utbildning de går och berättar om sina framtidplaner. Prestation är i centrum (Ball, 2003).

De artiklar som handlar om politiska frågor är ofta negativa till sin karaktär. När en elev ombedds kommentera skolministerns påståenden att kunskapsnivån sjunker säger hon ”Det är inte så roligt att höra för alla oss som tycker det är roligt i skolan” (Göteborgs-Posten 31 januari 2009). Artiklarna är oftast mytbildande (Ball, 2003). De skriver fram ett politiskt budskap om en felande skola trots att egentliga skolresultat och forskning visar en annan bild av skolan och elevkunskaper i den (Svensson, 2008). Och de skriver fram sitt budskap trots elevernas kommentarer. De elever som uttalade sig efter en genomgång av internationella utvärderingar av Skolverket som hävdar att svenska elever kunskapsmässigt halkar efter sade till exempel att de inte känner igen sig i den bild som genomgången ger (Dagens Nyheter 31 januari 2009).

Artiklar att utbildningar eller skolor där elever inte nått målen eller riskerar att inte göra det förekommer ofta. Det finns artiklar som motsvarar 40-talets reportage om sommarskolan, men nu handlar det om elever som går i skola på söndagar och de som går på skola på sportlovet för att läsa upp låga betyg (Dagens Nyheter 16 februari 2009). Artiklarna är uppbyggda nästan identiskt med dem som tidigare förekom om sommarläsning. Både lärare och elever vittnar i artiklarna om nyttan av att läsa extra när andra är lediga.

Ledighet för vissa. Skola för andra. Men på sportlovsskolan är man inte ledsen över det. Jag måste ta chansen, säger Simon Gunnarsson. Medan klasskamrater och jämnåriga har sportlov, sitter ett tjugotal elever och pluggar på Särilaskolan. Inga skidor, skidskor eller datorer. Men väl glosor, ekvationer och verb. Trots utelämnad ledighet är det bara glada miner i klassrummet. (Borås Tidning 10 februari 2009)

En typ av artiklar som inte finns under 40- och 50-talet är de som handlar om framgångsrika skolor. De elever som går på gymnasieskolor som har ett mycket högt betygsmedelvärde uttalar sig och berättar varför de tycker att skolan de går är bra, ingen av dessa elever riktar någon kritik mot sin gymnasieskola (Dala-Demokraten 24 januari 2009), eller elever som fått utmärkelser eller stipendier (Helsingborgs Dagblad 26 februari 2009). De uttalar sig ofta i slutet av artiklarna och förstärker då den bild som rektor och lärare gett tidigare i artikeln.

Sensationsartiklar förekommer, liknande forna tiders artiklar om sänkt sedebetyg. Svenska Dagbladet rapporterar om en manlig gymnasieelev som säger att han haft en sexuell relation med en manlig lärare, efter hot om att betygen annars skulle komma att sänkas (Svenska Dagbladet 12 januari, 2009).

Sammanfattning och diskussion

Under de 75 år som här avspeglas diskuteras betyg och bedömning från skilda aspekter. Mycket ofta *refereras det till elever* i debatten, både elever som kollektiv och enskilda elever, som exempel och förtydligande av argumentationen. Däremot finns i artiklar förvånansvärt *få exempel på att eleverna själva kommer till tals*.

Den bild som tecknas i media av ”eleven” är i grunden *schematiserad och stereotypiserad*, även om bilden förändras över tid och går den *från en stereotyp till en annan*. Under tiden fram till 1950-talet förekommer elever i tidningsartiklar i några *få stiliserade situationer*. Inte i någon artikel från denna period ger elever *kritiska synpunkter på betyg eller betygssystemet*. I de fall av sänkt sedebetyg som rapporteras, där eleverna kan förväntas komma med kritik, ges de inte tillfälle att själva uttala sig.

Under nästa period, som sträcker sig *från 50-talet till slutet av 1970-talet är ordningen den omvända*. Nästan alla elever som uttalar sig under denna period är *negativa till betygen*, i början av perioden finns elever som snarare är kritiska till specifika frågor, till exempel ficklexikon, än till systemet i stort. Det finns dock ytterst få exempel på elever som tar betygssystemet i försvar eller säger något positivt om det. *2009 förekommer elever återigen i artiklar där de i grunden är positiva* – det är en elev som inte ifrågasätter utan är nöjd med sin skola och de insatser som görs som tecknas i media.

Strömbäck (2000) hävdar att medias makt var som svagast under 1950 och 1960-talen för att sedan växa sig starkare under slutet av 1970-talet. Det just under perioden när media är svag som eleverna har en distinkt röst i mediareporteringen. *Det verkar alltså som om medias styrka är kopplat till i vilken utsträckning ”makten”, både i form av den politiska och den administrativa makten, ges möjlighet att dominera den offentliga debatten och ges problemformuleringsprivilegiet*. Under de ”svaga åren” är det tydligt att också andra, till exempel elevorganisationerna, hade en möjlighet att påverka agendan, genom att lägga fram egna förslag, som betraktades som så seriösa att det blev nödvändigt både för politiker och för högre tjänstemän, till exempel på Skolöverstyrelsen, att förhålla sig till förslagen och kommentera dem.

Anledningen att initiativet gled ur händerna på elevorganisationerna i slutet på 1970-talet kan förklaras på två sätt. Dels handlar det om en generell samhällsförändring. *I slutet av 70-talet tog den politiska och administrativa makten tillbaka problemformuleringsprivilegiet över media*. Inte bara i debat-

ten om skolan utan i alla samhällseliga debatter gavs ett större utrymme till ett fåtal inflytelserika aktörer. *Pressens roll som "gate-keepers" ökade*. Specifikt för elevorganisationerna och betygsfrågan finns också frågan om legitimitet. Under en period kunde elevorganisationerna, utan att möta alltför mycket motstånd, hävda att de representerade elevernas åsikter i betygsfrågan.

Att media i så stor utsträckning accepterade elevorganisationernas bild utan att ge röst åt andra elevers åsikter i betygsfrågan kan ha flera förklaringar. Det finns naturligtvis en journalistisk dramaturgi i att rapportera om elever som hotar med bojkott eller strejkar. Men som senare undersökningar visade var kravet på att helt avskaffa betyg aldrig särskilt utbrett. Det var istället motståndet mot det dåvarande relativa betygssystemet som var det starka. Här finns anledning att återknyta an både till Noelle-Neumanns begrepp tystnadsspiralen, människors sätt att tala om frågor på ett sätt som de uppfattar är majoritetens uppfattning, och till begreppet "band-wagon", pressens tendens att ge utrymme till de åsikter som är på frammarsch. Under denna tid fanns det helt säkert en växande grupp som ville avskaffade betygssystemet helt. Det var framför allt unga människor som själva hade god utbildning och höga betyg. Eftersom det är en verbal och röststark grupp kunde det vara lätt att misstolka deras numerär och tro att de är flera än vad de verkligen är. Detta förstärks ytterligare av tystnadsspiralen. De elever som ville få bort det relativa betygssystemet, men ville ha kvar betyg, nämner den första åsikten betydligt oftare än den andra. När man går igenom tidningsartiklar ser man också att media spelar en stor roll. Journalister ställer mycket sällan frågan till elever om deras inställning till betyg som företeelse, bara om inställningen till relativa betyg.

Någon gång i slutet av 70-talet kommer rekylen för tidningarnas betygsrapportering när det visade sig att den linje i betygsfrågor som media främst rapporterat om har ett begränsat stöd i opinionen. Nyhetsansvariga och journalister på tidningarna hade då kunnat välja en väg som inneburit att man rapporterat de olika opinioner som verkligen fanns i elevgruppen, att låta elever som ville ha betyg och sådana som ville avskaffa betyg komma till tals, att rapportera elevernas olika åsikter i frågor som till exempel blockbetyg, ordningsbetyg eller betygsantagning till gymnasieskolan. Men i stället för att välja denna väg valde tidningarna att marginalisera eleverna och återigen placera in dem i samma stereotyper som gällde före 1950-talet. Tidningarnas roll som "gate-keeper" blir återigen tydlig.

Någon gång under 1990-talet eller det tidiga 2000-talet har cirkeln slutits de artiklar om elever och betyg liknar i allt väsentligt de som skrevs på 30-, 40- och 50-talet. Framgångsrika elever intervjuas och prisar sin utbildning, mindre framgångsrika elever intervjuas om att läsa extra och uttalar sig positivt om det, elever kommenterar kort och lite naivt politiska utspel och förslag. Det är kanske också den viktigaste slutsatsen av undersökningen. Elevernas möjlighet att få röst i media är kopplat till medias styrka - som

alltså i sin tur är kopplat till i vilken utsträckning ”makten” ges möjlighet att dominera den offentliga debatten. 2009 ställer inte journalister längre frågor till elever om vad de anser om betyg, vare sig som företeelse eller det nuvarande betygssystemet.

Ball (2003) talar om att lärare i allt högre grad har tvingats spela med i ett spel där skolor bedöms utifrån centralt bestämda kriterier. Samma sak tycks gälla elever. De blir medspelare, om än på statistnivå, som används för att sprida den officiella bilden av skolan. Det förekommer inte längre några artiklar som ifrågasätter betygen; vad de mäter och vad de inte mäter, om det är rimligt att kvalitén för en skola avgörs med hjälp av vilka betyg eleverna får, eller om betyget ens är ett mätinstrument som går eller bör användas för denna typ av jämförelser.

Referenser

- Bakshi, Ann-Sofie. (2000). *Tilltro och misstanke. Genteknik och fosterdiagnostik i det offentliga samtalet*. Linköping: Linköpings universitet.
- Bal, Meike. (1997). *Narratology: Introduction to the theory of narrative*. Canada, Toronto: University of Toronto Press.
- Ball, Stephen. (1990). *Politics and policy making in education. Explorations in policy sociology*. London: Routledge.
- Ball, Stephen. (1994). *Education reform: a critical and post structural approach*. Buckingham: Open University Press.
- Ball, Stephen. (2003). The teacher's soul and the terrors of performativity. *Journal of Education Policy*. Vol. 18, No. 2, p 215 – 218.
- Crouse, Timothy. (1993). *The Boys on the Bus*. New York: Random House.
- Czarniawska, Barbara. (2004). *Narratives in Social Science Research*. London: Sage.
- Fairclough, Norman. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Folke-Fichtelius, Maria. (2003) *Utbildningspolitik och medialogik: en fallstudie om mediernas funktion i debatten om skolan*. Uppsala: Uppsala universitet. Rapport om utbildning
- Gustafsson, Lars. (1989). *Problemformuleringsprivilegiet*. Stockholm: Norstedts.
- Hadenius, Stig., Weibull, Lennart. & Wadbring, Ingela. (2008). *Massmedier. Press, Radio och tv i den digitala tidsåldern*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Hydén, Lars-Christer. (1997). De otaliga berättelserna. I Lars-Christer Hydén & Margareta. Hydén (Redr.), *Att studera berättelser* (s. 9-29). Stockholm: Liber Utbildningsförlag.
- Kroon, Åsa. (2001). *Debattens dynamik. Hur budskap och betydelser förvandlas i mediadebatten*. Linköping: Linköpings universitet.
- Lindström, Marie. (1996). *DN debatt. En undersökning av representativitet och urvalsprinciper*. Stockholm: Rådet för mångfald inom massmedier, Kulturdepartementet.
- Lloyd, John. (2006) Ett mediemanifest: den europeiska journalistikens normer. I Almqvist, Kurt. & Linklater, Alexander. *Medierna och mediernas makt*. Stockholm: Atlantis.
- Miller, David. & Philo, Greg. (1999). *The Effective Media*. In Greg Philo. (Ed.) *Message Received*. London: Longman.
- Mutz, Diana. (1998). *Impersonal Influence. How Perceptions of Mass Collectives Affect Political Attitudes*. New York: Cambridge University Press.
- Noelle-Neumann, Elisabeth. (1993). *The Spiral of Silence. Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago Press.
- Philo, Greg. (1999). Introduction: A critical media studies. In: Greg Philo (Ed.) *Message received: Glasgow Media Group Research 1993 – 1998*. Harlow: Longman.
- Severin, W. & Tankard, J. (1997). *Communication Theories. Origins, Methods, and Uses in the Mass Media*. New York: Longman.
- Skolöverstyrelsen. (1970). *Betygsättning i grundskola och gymnasieskola*. Rapport utarbetad av Skolöverstyrelsens arbetsgrupp för betygsfrågor I. Stockholm: Skolöverstyrelsen Utbildningsförlaget.
- Strömbäck, Jesper. (2000) *Makt och medier. Om spelet mellan medborgarna, medierna och de politiska makthavarna*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömbäck, Jesper. (2001). *Gäster hos verkligheten – en studie i journalistik, demokrati och politisk misstro*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag. Avhandling.
- Svensson, Allan. (2008). Har dagens tonåringar sämre studieförutsättningar? En studie av förskjutningar i intelligenstestresultat från 1960-talet och framåt. *Pedagogisk forskning i Sverige* 2008 Årg.13, Nr 4, s. 258-277.
- Tholin, Jörgen. (2003). *En rolig dans? Svenska skolors första tolkning av innebörden i lokala betygsriterier i tre ämnen för skolår åtta*. Borås: Högskolan i Borås.
- Tholin, Jörgen. (2006) *Att kunna klara sig i okänd natur. En studie av betyg och betygsriterier – historiska betingelser och implementering av ett nytt system*. Borås: Högskolan i Borås

- Wedman, Ingemar. (2004). Från Skallmätning till VG. Om skolans betyg. I S. Selander (Red.), *Kobran, nallen och majjen. Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Wiklund, Matilda. (2006). *Kunskapens fanbärare. Den goda läraren som diskursiv konstruktion på en mediaarena*. Örebro Studies in Education 17. Örebro: Örebro universitet.

Tidningsartiklar

- Aftonbladet 14 december, 1976. Proteststormen mot Britt Mogård och betygen tilltar.
- Aftontidningen 25 juni, 1945. Läroverken och underbetygen
- Borås Tidning 10 februari 2009. De pluggar hårt fast de är lov
- Dagens Nyheter 13 maj, 1972. Stoppa nya betygen.
- Dagens Nyheter 16 februari 2009. Söndagsskola hjälper elever få godkänt.
- Dagens Nyheter 25 maj, 1950. Mer fusk i gymnasiet.
- Dagens Nyheter 28 februari, 1977. Orring i betygsdebatten. Elevorganisationerna är inte representativa.
- Dagens Nyheter 28 maj, 1972. Ny betygen buades ut.
- Dagens Nyheter 29 januari, 1970 SÖ:s varningar skrämmer elever från skrivbojkott.
- Dagens Nyheter 3 februari, 1980. Elevförbundets ordförande: Bara MUF vill behålla betygen.
- Dagens Nyheter 4 februari, 1969. Strejk i gymnasiet mot betygssättning.
- Dagens Nyheter 4 september 1945. Om kvarsittning
- Dagens Nyheter 5 februari, 1977. Ökad bojkott mot betygen.
- Dagens Nyheter 8 december, 1976. Skenlösning slopa betygen.
- Dagens Nyheter, 19 september, 1980. SIFO: elever vill behålla betyg.
- Dala-Demokraten 24 januari 2009. De går på Dalarnas bästa gymnasium.
- Expressen 25 november, 1970 Hot om betygspricka skapar motsättning.
- Göteborgs-Posten 31 januari 2009. Svenska elever halkar efter
- Dagens Nyheter 31 januari, 2009. Ny undersökning visar att svenska elever fortsätter halka efter internationellt
- Helsingborgs Dagblad 26 februari, 2009. Målmedvetna elever premieras.
- Nya Dagligt Allehanda 22 juli, 1944. Ferieskolelandet i skottgluggen
- Stockholms Dagblad 24 juni, 1933. Examinas vara eller icke vara
- Stockholms-Tidningen 14 juli, 1945. Gravid elev fick D i sedebetyg, manliga parten blev relegerad
- Stockholms-Tidningen 23 maj, 1950. Elever vid Stockholmläroverk blir kroppsviserade mot fusk.
- Stockholms-Tidningen 24 maj, 1950. A-studenter slår alla betygsrekord
- Stockholms-Tidningen 26 januari, 1954. Sedebetygen i Lycksele
- Stockholms-Tidningen 9 juli, 1945 Kuggningar och ferieläsning..
- Svenska Dagbladet 12 januari 2009, Notiser.
- Svenska Dagbladet 13 november, 1970. Rektor förbjuder elever diskutera bojkottaktion.
- Svenska Dagbladet 14 maj, 1978. 4000 gå mot betyg.
- Svenska Dagbladet 17 oktober, 1976 "De flesta tappar sugen men betyg vill vi ej ha".
- Svenska dagbladet 17 september, 1976. Elever till regeringen för att slippa betyg.
- Svenska Dagbladet 25 augusti, 1949. 16 betygspoäng ger elevplats i "ettfemman"
- Svenska Dagbladet 26 oktober, 1981. Ordningsbetyg bör återinföras
- Svenska Dagbladet 5 februari, 1969. Eleverna vill ha kvar betygen
- Svenska Dagbladet 5 februari, 1982. Sammanfattande högstadiebetyg i flera ämnen.
- Sydsvenska Dagbladet 21 januari, 1969. "Relativa betygsskalan fel".
- Sydsvenska Dagbladet 28 mars 1982. Elevaktion kan ej kallas masspsykos.
- Upsala Nya Tidning 24 januari, 1970. Bojkotten vid gymnasierna.
- Upsala Nya Tidning 5 januari, 1980. Elever vill ha betyg.